НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г. С. КОСТЮКА

ГАЙСОНЮК Наталія Артемівна

УДК: 159.99:316.663.5

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У СТУДЕНТІВ

19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Науковий керівник
доктор психологічних наук, доцент **Рудницька Світлана Юріївна,** Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, лабораторія когнітивної психології, завідувач

Офіційні опоненти:
доктор психологічних наук, професор **Бондарчук Олена Іванівна,**
Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України, кафедра психології управління, завідувач

кандидат психологічних наук **Полякова Віталія Іванівна**, Гімназія № 109 імені Т.Г. Шевченка м. Києва, директор

Захист відбудеться «16» лютого 2021 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, Київ – 33, вул. Паньківська, 2

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, Київ – 33, вул. Паньківська, 2

Автореферат розісланий «15» січня 2021 року

Вчений секретар
спеціалізованої Вченої ради Т.М. Третяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна особистість формується за умов розмитих меж професійного та особистого життя, а процеси міжособистісних взаємодій відбуваються у мінливих контекстах, що не може не відбитися на її самопрезентації. Зважаючи на притаманну сучасному суспільству тенденцію до зростання ролі віртуальних взаємодій і соціальних медіа, насиченості інформаційного простору контентом з розмаїття культурних контекстів, процес самопрезентації вийшов за межі виняткового професійного та дискретного, а натомість інтегрує в себе увесь спектр міжособистісних взаємодій та значно більше детермінується особистісними чинниками і, відповідно, є визначальним для ефективності особистісної самореалізації. Зокрема, на процес самопрезентації істотно вплинули зумовленість особистісної самореалізації соціальною компетентністю, здатність адаптуватися до мінливих соціальних обставин, високий рівень стресостійкості та індивідуальних навичок обробки інформації.

Процес самопрезентації в юнацькому віці детермінований усвідомленням ризиків і суперечностей, з якими стикається молодь під час віднаходження свого місця та ролі в мінливому соціумі, особливо за умов динаміки його ринкових і гуманітарних засад. Відтак, дослідження самопрезентації особистості як складової вияву особистістю власного Я у малих та великих групах у юнацькому віці дає змогу визначити ті соціально-психологічні чинники, які зумовлюють її формування, а отже, уможливити прогнозування мотивації вибору стратегій поведінки в різних сферах життєдіяльності. А притаманний, здебільшого, юнацькому віку етап вибору майбутнього фаху, та, відповідно, здобуття фахової освіти унаочнює ті особливості самопрезентації, які особа вважає доцільними для свого професійного становлення.

Своєю чергою, гендерні відмінності в структурних складових самопрезентації поглиблюють розуміння особливостей статевої диференціації шляхів особистісної інтеграції у навколишній світ, специфіку психології жінок і чоловіків. Тож виявлення гендерних особливостей самопрезентації дає змогу дослідити роль культурних, в широкому сенсі цього поняття, відмінностей у виборі й асиміляції рольових сценаріїв, які інтеріоризує особистість у процесі свого освітньо-професійного становлення. А з огляду на зростання і поглиблення сфер застосування досліджуваного соціально-психологічного феномену у сфері набуття освітньо-професійної ідентичності молоді ґрунтовне дослідження гендерних відмінностей в особистісних самопрезентаціях набуває ще більшої практичної актуальності. Аналіз взаємозв'язку чинників соціалізації та особливостей самопрезентації дозволяє визначити причини статевої диференціації змісту сценаріїв вияву Я в значущих соціальних ситуаціях. Важливим аспектом новизни дослідження є також зіставлення гендерно зумовлених характеристик особистісної самопрезентації у представників різних країн.

Загалом, переважну більшість досліджень самопрезентації здійснено суто в межах професійного застосування. Зокрема, розглянуто аспекти змісту самореклами (О. Лєбєдєв-Любімов), самопред'явлення (І. Шкуратова), способи самопредставлення (Г. Бороздіна, Ю. Крижанська, В. Третьяков та ін.), самовираження (Р. Баумайстер, А. Стейнхілбер), а також їх ролі в здійсненні віртуальної комунікації й видів віртуальної самопрезентації (А. Васалоу, Дж. Девіс, Т. Спіркіна, А. Царьова) тощо.

Дослідження самопрезентації як соціально-психологічного феномену в працях вітчизняних дослідників обмежуються переважно визначенням теоретичних моделей і стратегій (А. Кононенко, О. Капустюк, Т. Чигирин) самопрезентацій. В англомовних джерелах розглянуто основні фактори самопрезентації та їхній вплив на бізнес-перемовини (А. Мазекієне та К. Пелецкіс), особливості самопрезентації під час інтерв'ю для працевлаштування та власне виконання робочих завдань (М. Баррік, Дж. Шеффер, С. ДеГрассі).

Ґрунтовне дослідження тактик самопрезентації, в якому виокремлено залякування, улещування, виправдання, самореклама (самопросування) та акцентування на власній винятковості (моральній вищості) представлено в працях Дж. Тедеші та Б. Шленкера в рамках підходу керування враженнями. Е. Джонс запропонував розглядати скромність як один з проявів стратегії улещування, а пізніше – ще й тактику уникання від ствердження з метою запобігання провалу (Е. Джонс, С. Берглас). Р. Чалдіні та К. Річардсон дослідили також дві непрямі тактики самопрезентації: афіліацію та спотворення. Дослідження факторних моделей самопрезентації (А. Мазекієне та К. Пелецкіс) визначили в самопрезентації такі фактори, як особистісний, міжособистісний та ситуаційний (соціальний). Роль гендерних та культурних характеристик у формуванні самопрезентації досліджували К. Гілліган, Дж. Віггінс та А. Гольцмюллер (гендерні аспекти), Х. Маркус та Ш. Кітаяма, Г. Тріандіс (роль залежності – незалежності від культури).

Проте аналіз наукової літератури із зазначеної проблеми засвідчив її недостатню розробленість, зокрема, на периферії наукових досліджень залишаються гендерні аспекти та фахові особливості самопрезентації особистості, що, в свою чергу, є перешкодою для розробки моделей ефективної самопрезентації студентської молоді.

Отже, необхідність дослідження особливостей самопрезентації у контексті здобуття фахової освіти зумовлена наявністю розбіжностей між зростаючими потребами інформаційного суспільства в осмисленні зазначеної проблеми та її недостатнім вивченням в соціальній психології. Останнє й зумовило вибір теми дослідження: ***«Гендерні особливості самопрезентації особистості у студентів»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України в напрямку теми лабораторії організаційної та соціальної психології: «Соціально-психологічні закономірності становлення економічної культури молоді» (номер державної реєстрації 0112U000305) та «Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді» (номер державної реєстрації 0116U004808). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 2 від 23 лютого 2012 року) та узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 30 жовтня 2012 року).

Мета дослідження: виявити гендерні особливості самопрезентації студентів – представників різних країн.

Відповідно до мети дослідження, було сформульовано такі його основні **завдання**:

1. Проаналізувати психологічні підходи до розробки проблематики самопрезентації особистості студента.

2. Розробити теоретичну модель гендерної самопрезентації студента.

3. Емпірично вивчити психологічні особливості самопрезентації студентів з урахуванням різних моделей гендерної приналежності.

4. Визначити гендерні відмінності самопрезентації українських та іноземних студентів і розробити методичні рекомендації щодо їх врахування при організації навчально-виховного процесу закладів вищої освіти в Україні.

Об'єкт дослідження: процес самопрезентації особистості.

Предмет дослідження: гендерні особливості самопрезентації студентів – представників різних країн.

Теоретико-методологічною основою дослідження є роботи вітчизняних і зарубіжних психологів, у яких досліджується системний підхід до аналізу психологічних явищ (Б. Ананьєв, О. Лєонтьєв, Б. Ломов, С. Максименко); загальнопсихологічні положення про сутність, розвиток і закономірності становлення особистості (В. Джеймс, Ч. Кулі, Дж.Г. Мід, К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, В. Брушлінський, Г. Костюк, С. Максименко, В. Москаленко, Д. Лєонтьєв, С. Рубінштейн, В. Татенко, Т. Титаренко); наукові підходи до інтерпретації набуття, проявів особистісної ідентичності та її структури (І. Кряж, Е. Фромм, Е. Еріксон, Г.А. Мюррей, В. Штерн, Г.С. Салліван, К.-Ґ. Юнґ, Х. Маркус, С. Калініна); дослідження самопрезентації як єдності внутрішнього й зовнішнього, характерного та ситуативного (А. Анг'ял, Р. Аркін, І. Гофман, В. Лабунська, М. Лірі, А. Кононенко, Г. Германс, О. Капустюк, Т. Чигирин); маскулінні, фемінні та андрогінні моделі статево-рольової поведінки (С. Бем, Т. Бендас, В. Геодакян, Т. Говорун, Д. Ісаєв, В. Каган, І. Клецина, І. Кон, О. Соколова); дослідження рівнів мікро-, макро-, екзосоціуму в розвитку та збагаченні проявів статево-рольової ідентичності особистості (У. Бронфенбреннер, В. Кравець, В. Мухіна, В. Москаленко, В. Петровський).

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань було розроблено програму дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу методів, серед яких:

загальнотеоретичні методи: аналіз і синтез психологічної літератури з проблем дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення й інтерпретація теоретичних положень та отриманих емпіричних даних; моделювання, як метод побудови й аналізу теоретичної моделі самопрезентації особистості та подальшого порівняння фахових і етнічних моделей за гендерною ознакою;

психодіагностичні методики застосовано з метою: перевірки емпіричної вибірки досліджуваних на наявність гендерних відмінностей у структурі самопрезентації особистісно орієнтований опитувальник (POI) Е. Шострома – для визначення таких чинників самопрезентації як локус контролю та орієнтація у часі; опитувальник Д. Кейрсі – для визначення типу особистості відповідно до індивідуальних особливостей обробки соціально-психологічної інформації; методика багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла (16 PF) – для визначення особистісних диспозицій; методика «Діагностики міжособистісних стосунків» Т. Лірі – для оцінки рівня усвідомленості досліджуваними властивих їм тенденцій міжособистісної взаємодії та комунікативних характеристик

самопрезентації; Вісбаденський опитувальник з методу позитивної психотерапії та сімейної психотерапії (WIPPF) Н. Пезешкіана використано – для виявлення поведінкових моделей, притаманних респондентам з різною гендерною приналежністю та з різних країн походження;

*методи мате*матичної *статистики* було використано для визначення істотних відмінностей у моделях фахової та етнічної самопрезентації за гендерною ознакою (однофакторний дисперсійний аналіз); для зіставлення відмінностей у структурі самопрезентації на основі бінарної гендерної схеми (факторний аналіз EFA з обертанням Varimax).

Організація та експериментальна база дослідження. Дослідження було здійснено на базі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (більша частина україномовної вибірки) та Буковинського державного медичного університету (переважна частина англомовної вибірки). Загальна чисельність досліджуваних становить 218 осіб, серед них 111 респонденток та 107 респондентів. Дослідження здійснювалось упродовж 2011–2019 рр.

На першому етапі (2011–2013 рр.) було здійснено вивчення стану досліджуваної наукової проблеми на теоретичному та прикладних рівнях, заплановано програму дослідження, створено схему емпіричного дослідження та дібрано діагностичні методики для дослідження процесу самопрезентації особистості.

На другому етапі (2013–2014 рр.) було зібрано емпіричні дані та виконано їх первинну статистичну обробку, що лягло в основу побудови шестикомпонентної теоретичної моделі самопрезентації.

Упродовж третього етапу (2015–2017) виконано статистичну обробку емпіричних даних: факторний аналіз (EFA з обертанням Varimax) і однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) за допомогою STATISTICA v.12.00 та SPSS v.22.00 та інтерпретація виявлених гендерних особливостей самопрезентації студентів з різних країн.

На четвертому етапі (2018–2019) здійснено оформлення дисертаційної роботи та опис отриманих емпіричних моделей за схемою гендерної ідентичності С. Бем.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалися використанням надійних і валідних діагностичних методик, поєднанням якісного і кількісного аналізу емпіричних даних, репрезентативністю вибірки та застосуванням методів математичної статистики із залученням сучасних програм обробки даних.

Особистий внесок здобувача. Розроблені автором наукові положення та одержані емпіричні дані є самостійним внеском для дослідження процесу самопрезентації особистості. У статтях, написаних у співавторстві з Г. Чуйко та Я. Чаплаком, здобувачці належить ідея досліджень та частково емпіричні обґрунтування ролі саморозкриття в міжособистісних взаємодіях та особливостей самопрезентації студентів-психологів. Доробок здобувача становить 35%.

У публікації написаній у співавторстві з С. Дудицькою, дисертантці належить 70% доробку, що полягає в емпіричному обґрунтуванні стратегій особистісної самопрезентації у процесі опанування фехтуванням. У статті, написаній у співавторстві з А. Пасніченко, внесок дисертантки становить 60% і полягає у

формулюванні основних положень досліджуваної проблеми щодо корекції мотивації за векторною моделлю Г.А. Мюррея та власне переклад статті на англійську мову.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що дисертантом:

вперше:

− розроблено теоретичну модель гендерної самопрезентації студента;

− емпірично досліджено гендерні відмінності в самопрезентації студентів – представників різних країн;

− розроблено методичні рекомендації щодо врахування особливостей самопрезентації українських та іноземних студентів при організації навчально-виховного процесу в ЗВО України;

поглиблено та розширено:

− теоретичні положення сучасної психології самопрезентації, зокрема уявлення про її структуру та гендер як один з важливих чинників самопрезентації особистості;

− уявлення про гендерні особливості самопрезентації в юнацькому віці;

подальшого розвитку набуло:

− уточнення чинників самопрезентації особистості студента;

− застосування теорії гендерних схем в емпіричних дослідженнях самопрезентації;

− розроблення методичного інструментарію емпіричного дослідження самопрезентації.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що визначені змістові особливості самопрезентації особистості, теоретична модель зазначеного феномену та досліджені гендерні відмінності в структурі самопрезентації українських та іноземних студентів, а також методичні рекомендації щодо врахування особливостей самопрезентації українських та іноземних студентів при організації навчально-виховного процесу в ЗВО України можуть створити фундамент для подальших науково-методичних розробок, що, у свою чергу, сприятимуть формуванню ефективної самопрезентації особистості у різних галузях соціальної практики: освіті, психологічному консультуванні, соціальній роботі, профорієнтаційній діяльності тощо.

Самостійне практичне значення мають запропоновані методичні рекомендації, щодо врахування гендерних особливостей самопрезентації студентів, впровадження яких сприятиме процесу адаптації іноземних студентів до культурного та освітнього середовища України, а також ефективної адаптації самопрезентації українських студентів у контексті міжнародних фахових стандартів.

Окремі положення дисертації можна використати при розробці навчальних курсів із психологічних дисциплін як у підготовці фахівців соціономічного, так і технічного спрямування. Отримані результати можуть бути застосовані у викладанні спеціальних курсів, передбачених навчальними програмами підготовки фахівців зі спеціальності 053 «Психологія», таких як «Психологія особистості», «Гендерна психологія», «Психологія культури», а також послужити основою для проведення подальших прикладних досліджень самопрезентації як соціально-психологічного феномену.

Результати дослідження впроваджено в практику освітнього середовища і викладання в таких закладах вищої освіти: Приватний вищий навчальний заклад

«Київський медичний університет» (довідка № 19–13/1298 від 11.07.2019), Міжнародний інститут глибинної психології (довідка № 788/1 від 15.06.2019), Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (довідка № 01–23/84 від 27.02.2020); в практику підвищення кваліфікації педагогічних працівників науково-методичного центру професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області (довідка № 01–33/134/1 від 19.03.2019).

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертаційної роботи, її теоретичні та практичні результати було оприлюднено та обговорено на низці наукових та науково-практичних заходів, серед яких *міжнародні конференції:* Міжнародна науково-практична конференція «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2009» (Одеса, 2009); Десята Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми» (Київ, 2015); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми та перспективи підготовки фахівців дошкільної освіти в умовах інтеграції України в освітній Європейський простір» (Чернівці – Сучава, 2015); Міжнародна наукова конференція «13th International Conference on Science of Education» (Сучава, Румунія, 2015); Міжнародна науково-практична конференція «Досвід України та країн європейського союзу у вирішенні актуальних проблем психології в сучасних соціально-політичних умовах» (Київ, 2015); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми та перспективи розвитку дошкільної освіти і професійної підготовки педагогічних кадрів у контексті євроінтеграційних процесів» (Чернівці, 2016); *семінари:* науково-практичний семінар «Психологія саморозвитку особистості» (Чернівці, 2016).

Публікації. Результати дисертації опубліковано в 10 статтях та 1 посібнику. З них 8 – одноосібних, у тому числі: 5 з яких надруковано у фахових виданнях, включених до списку, затвердженого МОН України, 2 статті – в колективних монографіях; 1 стаття – у наукових періодичних виданнях інших держав.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 226 найменувань (із них – 124 англійською мовою) та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 200 сторінках. Дисертація містить 10 таблиць, що займають 10 сторінок та 2 рисунки, які займають 2 сторінки. Загальний обсяг дисертації налічує 307 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми й обраного напрямку дослідження, визначено об’єкт, предмет і основну мету, сформульовано завдання наукового пошуку, висвітлено наукову новизну, практичну значущість роботи, вказано форми апробації результатів, описано структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі – «Теоретичні засади вивчення самопрезентації особистості»** проаналізовано феномен самопрезентації відповідно до провідних теоретичних парадигм, зокрема, з позиції рольової взаємодії, самоверифікації, самооцінних ставлень, особистісних очікувань і зв'язку стратегії самопрезентації з самоусвідомленням; охарактеризовано особливості самопрезентації, притаманні

юнацькому віку та розкрито передумови формування гендерних особливостей самопрезентації.

Зазначено, що мінливість соціально-психологічного контексту, зміна суспільних вимог до гендерно-рольової поведінки вимагає від особистості глибшого рівня самопізнання та готовності формувати ефективну самопрезентацію, прагнучи, таким чином, самореалізації, особистість постає перед необхідністю ревізії власних навичок самопрезентації та її змісту.

Уявлення про роль суб'єкта у формуванні образу самопрезентації (керування враженнями про особу) та її роль у перебігу соціально-психологічних взаємодій розглядаються у межах соціально-психологічних підходів: *управління враженнями* (Е. Джонс, Б. Шленкер); *соціальної драматургії* (І. Гоффман, М. Лірі); *самомоніторингу впливу* (В. Свон) та *самоверифікації* (Р. Віклунд та П. Голлвіцер).

Натомість, у парадигмі психології особистості самопрезентацію розглядають як: формування *цілісного образу особистості*, що є відображенням особистісної структури, але, водночас, є і відкритою та мінливою системою в соціумі (В. Штерн); *персоніфікації* (концепція Г.С. Саллівана), які створюються для регуляції різних емоційних станів, допомагають самовизначенню в міжособистісних стосунках, базовані на стереотипізації сприйняття поведінки. Функції самопрезентації реалізуються у позитивний чи захисний спосіб залежно від значущості тих чи інших взаємодій особи (Г.А. Мюррей). Самопрезентація є ще й засобом балансування між публічним і приватним образами-Я особистості (В. Джеймс, Ч. Кулі, Дж.Г. Мід), варіантом особистісного наративу (Г. Германс, П. Вітц). Наявність такого балансу, а, радше, чіткої відповідності публічного відображення внутрішнього вмісту, є ознакою особистісної зрілості (Р. Баумайстер).

У вітчизняному доробку (А. Кононенко, О. Капустюк, Т. Чигирин) в дослідженнях самопрезентації запропоновано використовувати інтегративний підхід, який би враховував здобутки досліджень зазначеного феномена, що здійснювалися в межах різних наукових парадигм. Інтегративний підхід розглядає самопрезентацію не лише як сукупність довільних проявів особистісного вмісту, що впливає на взаємодію особи з її соціальним контекстом (чи його окремими сферами), але, радше, як цілісну Я-структуру, що за допомогою інтраособистісного вмісту визначатиме довільний вибір рольового репертуару та на основі сукупності компонентів ідентичності регулюватиме їхній прояв.

Відтак, аналіз джерел з проблематики самопрезентації дозволив зауважити, що явище самопрезентації є суттєвим, внутрішньо детермінованим компонентом особистості, фундаментальним для різноманітних варіацій міжособистісних взаємодій, оскільки самопрезентація є як продуктом самоусвідомлення особистості (я-концепції), так і відображенням її розуміння вимог соціального середовища, механізмом застосування та перевірки цінностей, які особа інтеріоризує та екстеріоризує в процесі ідентифікації, в тому числі й статевої. Самопрезентація виступає не лише інструментом покращення взаємодії окремої особистості з соціумом, але й чинником, що поєднує різні особистісні компоненти в цілісну підструктуру та виявляє як міжособистісний, так і інтраособистісний вміст.

З огляду на те, що в наявних дослідженнях особливості самопрезентації вивчали лише в ракурсі професійної та віртуальної комунікації, і, фактично відсутні дослідження особистісних чинників, які визначають особливості обробки та

репрезентації особистісної інформації заради формування певного іміджу в соціумі, відзначено актуальність дослідження структурних характеристик образу особистісної самопрезентації.

Зауважимо, що соціально зорієнтована структура самопрезентації передбачає дослідження питання за допомогою таких чинників як: вік, стать, гендерна приналежність, фах і країна походження. Кожен із них є визначальним для формування самопрезентації, адже надає її проявам нового змісту і накладає на них певні обмеження.

Констатовано наявність залежності між феноменом самопрезентації та особистісної зрілості. Закцентовано, що самопрезентація, яка має у своїй основі ціннісну та аттитюдну складові, може бути свідченням особистісної зрілості. Враховуючи те, що студенти здебільшого належать до юнацького вікового етапу та притаманної йому стадії его-ідентичності, обґрунтовано доцільність вивчення структури самопрезентації в юнацькому віці.

Відзначено, що сучасний соціально-психологічний дискурс постав перед нагальною потребою належного обґрунтування особистісних чинників, які накладаючись на задану зовнішню структуру, надають самопрезентації унікального вигляду. Дослідження цієї проблематики здатне допомогти фахівцям сприяти формуванню ефективної самопрезентації як фахової, так і особистісної.

Розглянуті теоретичні основи досліджень самопрезентації підкреслюють брак спільної парадигми в наявних дослідницьких моделях, оскільки феномен самопрезентації, в тому числі й статево зумовленої, постає як мінливе явище, змістове наповнення якого складають різновекторні характеристики, зумовлені не особистісним ядром окремого індивіда, а переважно соціально бажаними сферами застосування образу самопрезентації.

Розглянуто значущість гендерних конструктів у формуванні самопрезентації, зокрема гендерних ролей, сценаріїв і стереотипів. Аналіз важливості гендерних конструктів уможливив формулювання припущення про наявність гендерних відмінностей у проявах і структурі самопрезентації. Гендерні ролі проаналізовано з позицій їхнього впливу на структурування соціально-психологічного простору, що позначатиметься на особистісній самооцінці, та адаптивність особистісної самопрезентації людини. Натомість стереотипи, як крайній варіант прояву гендерних приписів, розглянуто як феномен, що здійснює регуляторну функцію при формуванні самопрезентації. Зазначено, що наскрізність гендерних характеристик у структурі самопрезентації дає змогу ретельно проаналізувати соціально-психологічні феномени, які впливають на формування індивідуальної самопрезентації.

Розроблено шестикомпонентну модель самопрезентації, яка дозволяє структурувати особистісні чинники самопрезентації. На відміну від наявних соціально-психологічних концепцій, у яких, з одного боку, пропонують розглядати самопрезентацію виключно в контексті її сфери прояву (ризоматична структура віртуальної самопрезентації А. Царьова, факторна структура професійної самопрезентації А. Мазекієне та К. Пелецкіс), а з іншого – принципи системного підходу (інтегративна модель А. Кононенко), запропоновано структурну модель самопрезентації на основі факторної структури особистісних чинників самопрезентації. Структурування емпіричних даних за допомогою статистичних

процедур і виявлення істотності міжгрупових відмінностей гендерних особливостей самопрезентації дозволило виокремити такі індивідуально-психологічні складові самопрезентації: *типи інформаційного метаболізму* – для визначення особливостей обробки соціально-психологічних аспектів інформаційного метаболізму; *диспозицій* – для структурування особистісних відмінностей у взаємодіях; *первинних* і *вторинних актуальних здібностей*, які визначають способи та механізми самопрезентації (зокрема, переважання емоційних чи когнітивних моделей наслідування у формуванні міжособистісних взаємодій і соціальних норм); *локус контролю* – для визначення співвідношення автономності – конформності у формуванні самопрезентації; *міжособистісної орієнтації* та *часової компетентності* як опосередкованих ознак ефективності самопрезентації.

У **другому розділі – «Емпіричне дослідження гендерної самопрезентації студентів»** – розроблено організаційні та методичні засади емпіричного дослідження самопрезентації та її гендерних особливостей; з'ясовано гендерні відмінності у факторних структурах самопрезентації, отриманих за допомогою бінарної схеми гендерної приналежності. Проведене емпіричне дослідження, яке ґрунтується на основі бінарної гендерної схеми, уможливило виокремлення узагальнених тенденцій у проявах гендерних відмінностей структури самопрезентації студентів. Процедура факторизації даних дала змогу виокремити 10 факторів в обох вибірках за гендерним розподілом, які пояснюють 47,5% загальної дисперсії у вибірці респондентів, та 51,2% загальної дисперсії у вибірці респонденток. Відтак, у порівнянні з респондентами, факторна структура самопрезентації респонденток є більш уніфікованою. Розподіл факторів дозволив дійти висновків про наявність суттєвих гендерно зумовлених відмінностей у самопрезентації респондентів різної статевої приналежності.

Отримані за бінарною гендерною схемою факторні структури дозволили інтерпретувати самопрезентацію респондентів, як таку, що визначається наступними факторами: «орієнтація на партнера», «орієнтація на самоактуалізацію», «соціальна сміливість», «перфекціонізм», «незалежність від групи», «поступливість», «доцільність поведінки», «пасивність», «наслідування батьків» та «орієнтація на суспільне прийняття». Зазначимо, що фактори в самопрезентації респондентів мають досить чіткий розподіл між полюсами асертивної та поступливої поведінки.

Натомість, самопрезентація респонденток визначається такими факторами як: «прагнення стабільності», «самоприйняття», «експресивність», «слабка мотивація досягнень», «прагматизм», «орієнтація на дотримання особистісних меж», «конформізм», «орієнтація на кар'єру», «асертивність», «потреба соціального прийняття» і можемо констатувати, що їхня самопрезентація, в порівнянні з респондентами, не має таких чітко виражених полюсів.

У респондентів першість у визначенні їхньої самопрезентації належить фактору «Орієнтації на прийняття партнера», тобто готовності до побудови особистісних взаємодій на основі довіри та прийняття комунікативних партнерів. А в поєднанні з другим фактором у структурі самопрезентації респондентів – «*Орієнтації на самоактуалізацію»* дозволяє зауважити, що самоактуалізація в розумінні респондентів визначатиме ефективність самопрезентації орієнтованістю на успішні міжособистісні взаємодії. Третій фактор у структурі самопрезентації

респондентів вказує на їхню готовність ініціювати стосунки й активно взаємодіяти з соціально-психологічним середовищем, що є притаманним їхньому гендерному сценарію. Натомість, факторна структура самопрезентації респонденток вказує на цілком відмінні акценти, притаманні респонденткам загалом, незалежно від культурних чинників, що вплинули на їхнє становлення. Так, на перших позиціях структури (за власними значеннями) опинилися фактори, що характеризують самопрезентацію як більш особистісно центровану (егоцентричну) та зосереджену на дотриманні статусу кво. Зокрема, це фактори «Прагнення стабільності», «Самоприйняття» та «Експресивність», які відображають не лише притаманні юнацькому віку респондентів, але й тенденції, що характерні сучасним соціально-психологічним вимогам до осіб жіночої статі: схильність до прийняття себе, своїх слабкостей і недоліків, високої самооцінки; а також експресивність, імпульсивність, щирість у стосунках, потреба в соціальних контактах, схильність домінувати та відстоювати свої інтереси та думки. Варто зауважити на зіставленні «слабкої мотивації досягнень», як фактора, притаманного респонденткам, та «перфекціонізму» – властивого респондентам. Також респондентам більш притаманним виявилося прийняття досвіду, отриманого ними з батьківської родини, а відтак вони демонструють більшу готовність відтворювати батьківську модель як у своїх світоглядних позиціях, так і загалом наслідування батьківської моделі у формуванні особистісної самопрезентації. Натомість самопрезентація респонденток більше визначатиметься асертивними тенденціями, що свідчитиме про більшу схильність до критичного аналізу рольових вимог та очікувань. Як у випадку респондентів, так і респонденток ці фактори є, радше, вторинними, або менш вираженими в структурі самопрезентації.

Порівняння гендерних відмінностей у факторних структурах самопрезентації за бінарною схемою гендерної ідентичності свідчить про те, що попри наявність факторів, подібних за сукупностями психологічних характеристик, вони відрізнятимуться за власними значеннями та частками загальної дисперсії у вибірках за гендерним розподілом. Приміром, фактор «орієнтації на суспільне прийняття» опинився на десятій позиції як у юнаків, так і дівчат, але в структурі самопрезентації юнаків він має 5% дисперсії, тоді як у структурі самопрезентації дівчат – 4%.

Як у структурі самопрезентації респондентів, так і в структурі самопрезентації респонденток наявні фактори, які суперечать гендерним сценаріям. Зокрема, для перших – це фактори *пасивності* та *поступливості,* для других – суперечливими щодо рольових приписів є фактори *конформізму* й *асертивності.*

Аналіз змістового наповнення факторів у структурі самопрезентації респондентів дозволяє припустити, що їхня самопрезентація передовсім орієнтована на реалізацію особистісного потенціалу через приналежність до групи та включеність у різнорівневі соціально-психологічні взаємодії. Водночас самопрезентація респонденток є більш его-орієнтованою, а середовищні чинники мають більш інструментальний характер. Підтвердженням цього є те, що найбільш вагомими в структурі самопрезентації досліджуваних виявились фактори «орієнтації на прийняття партнера» (7% дисперсії) та «орієнтація на самоактуалізацію» (6% дисперсії). Тоді як у структурі самопрезентації респонденток домінуючими є

фактори «прагнення стабільності» (6% дисперсії), «самоприйняття» та «експресивності» (по 7% дисперсії).

Подальші зіставлення результатів дослідження свідчать про те, що відсоткові показники загальної дисперсії факторних структур суттєво залежать від культурних особливостей країни походження респондентів, що зумовило не лише вибір дисперсійного аналізу як статистичного методу обробки даних, але й розподіл респондентів за фахом і країною походження.

У **третьому розділі – «Емпіричне дослідження гендерних особливостей самопрезентації студентів – представників різних країн» –** з'ясовано особливості складових самопрезентації сформованої у студентів з різних країн, аналіз здійснювався на основі теорії гендерних схем (С. Бем), за допомогою якої визначено вплив фахової приналежності та країни походження на гендерно зумовлені відмінності в самопрезентації. Перевірка припущень про наявність гендерно зумовлених відмінностей у самопрезентації виконувалася за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA).

Виявлено наявність більш значущих відмінностей за гендерною ознакою у зіставленні за фахом. Самопрезентація досліджуваних з вибірки соціономічних професій має гендерно зумовлені відмінності за усіма складовими самопрезентації: часовою компетентністю (фемінні та маскулінні респонденти), локусом контролю (фемінні та андрогінні респонденти), міжособистісними орієнтаціями, зокрема відсутні за домінантністю та наявні за приязністю (найвищий показник характеризує андрогінних респондентів, а найнижчий – фемінних), особистісними диспозиціями, актуальними здібностями (більше відмінностей за первинними здібностями) та типом інформаційного метаболізму.

Гендерно зумовлені відмінності за проявами диспозицій дозволили зауважити, що за факторами екстравертності – інтровертивності й інтелектуальної відкритості респондентам з соціономічної вибірки характерні менш істотні відмінності, ніж за факторами тривожності, самоконтролю та незалежності – пристосування. Зазначено, що досліджуваним цієї групи притаманне здебільшого нераціональне використання часу, а також, враховуючи вікові особливості респондентів, орієнтованість у майбутнє та наявність ідеалізованих цілей, планів, очікувань, передбачень і страхів.

Зіставлення показників міжособистісних орієнтацій за гендерною ознакою дозволило припустити, що фемінним досліджуваним більш притаманна конкурентність у взаємодії, натомість андрогінним – тенденція до співпраці що враховуючи професіограми фахівців цього профілю, є більш бажаним, а відтак є ознакою ефективнішої професійної самопрезентації. Оскільки, соціономічні професії традиційно вважаються жіночими, то маскулінні досліджувані можуть почуватися у цій сфері невпевнено, що й стримує притаманну їм домінантність.

Більш врівноважений показник притаманний андрогінним досліджуваним, який характеризує їх як осіб покірних авторитетам і поступливих, може вказувати на те, що сфера взаємодії «людина – людина» потребує більшої гнучкості й орієнтованості на співпрацю, а також готовність трактувати професійну самопрезентацію з позицій змагального, а не бойового мотиваційного вектора. Особливостями фактору самоконтролю є схожість показників маскулінних і андрогінних досліджуваних за всіма показниками та порівняну згладженість (рівномірність) показників у фемінних респондентів цієї фахової групи.

Загальний аналіз самопрезентації респондентів технічного спрямування свідчить, що найбільш істотні гендерно зумовлені відмінності спостерігаються за вторинними актуальними здібностями, фактором самоконтролю та часовою компетентністю. Натомість, істотних відмінностей за типами інформаційного метаболізму, первинними актуальними здібностями, локусом контролю та міжособистісними орієнтаціями ми не зауважили. З-поміж диспозиційних характеристик найменша кількість статистично значущих відмінностей за гендерною ознакою характеризує фактор екстравертованості – інтровертивності та тривожності. Тому зазначено, що вроджені та набуті характеристики, щодо способів обробки інформації не мають істотних гендерних відмінностей, адже, обираючи фах, респонденти орієнтуються на власні здібності й інтереси, які, власне, і визначаються типом інформаційного метаболізму.

Відсутність статистично значущих відмінностей за первинними актуальними здібностями може бути зумовлена переважно позаособистісним характером професійних взаємодій характерних, фахівцям технічного спрямування. Детальніший аналіз відмінностей за диспозиціями, щодо здібностей і налаштування на режим роботи на самоті чи в групі й емоційної стабільності, відсутність істотних відмінностей між групами за гендерною ознакою свідчать про те, що цей спектр диспозицій є актуальним для усіх фахівців технічного профілю, незалежно від гендерної приналежності. Щодо факторів інтелектуальної відкритості та незалежності – пристосування, зауважимо, що диспозиції цих факторів, які характеризують емоційну сферу не вирізняються істотними відмінностями.

Натомість, гендерно зумовлені відмінності помітні за диспозиціями, що стосуються асертивності та особливостей стилю мислення. Гендерно зумовлені відмінності в проявах вторинних актуальних здібностей теж, передусім, характеризують не аспект міжособистісних взаємодій, а сферу переважно професійних взаємодій (зокрема, за шкалами сумлінності, старанності, пунктуальності та вірності). Середні групові показники фемінних респондентів дозволяють припустити, що притаманна їм більша орієнтованість на прояв цих рис зумовлена необхідністю наполягати на своїй фаховій придатності. Зважаючи на особливості психограми фахівців технічного спрямування, можемо відзначити, що найбільш наближеними до ефективної професійної самопрезентації, є дані респондентів з групи з андрогінними показниками.

Оскільки гендерні особливості самопрезентації визначаються притаманними певній країні рольовими очікуваннями та змінами соціально-психологічного контексту, характеристики самопрезентації відображають зміни в рольових гендерних стереотипах.

Так, за *типом інформаційного метаболізму*, українським респондентам характерні відмінності за двома складовими типу інформаційного метаболізму, а саме: за співвідношенням мислення – почуття (де маскулінним респондентам притаманний більший акцент на логічності й об’єктивності взаємодій, натомість фемінним – характерна більша суб’єктивність та орієнтованість на етичний аспект взаємодій) та екстравертованості – інтровертивності (показник фемінних респондентів є наближеним до інтровертованого полюса, тоді як показник андрогінних – до екстравертованого). Тоді як респондентам індійського та

африканського походження опитаної вибірки відмінності за цією складовою самопрезентації не характерні.

Апостеріорний тест Тьюкі для ретельнішого аналізу відмінностей за гендерною ознакою у проявах локусу контролю та часової компетентності дав змогу зауважити, що студентам-українцям характерні істотні відмінності за рівнем часової компетентності між маскулінними та фемінними респондентами. Попри, здебільшого характерну юнацькому віку нераціональність у використанні часу, фемінним респондентам (M=4.3, SD=1.89) притаманний вищий показник за шкалою часової компетентності, у порівнянні з маскулінними респондентами (M=3.02, SD=1.64), що свідчить як про їхню більшу орієнтованість на вибудову взаємодій з позицій теперішнього часу, так і про тенденцію до більш раціонального використання часу.

Зіставлення даних за проявами локусу контролю показало, що загалом студентам притаманне переважання екстернального полюса, відтак істотних відмінностей за гендерною ознакою немає. Відмінності наявні лише в групі студентів-українців, але оскільки вибірка виявилася неоднорідною, ми використали апостеріорний тест Геймса-Хауелла, за допомогою якого виявили наявність відмінностей між маскулінними та андрогінними респондентами. Показник андрогінних респондентів дозволив припустити притаманність взаємозв'язку між андрогінністю та тенденцією до інтернального локусу контролю, а відтак, і більш ефективної самопрезентації.

Щодо проявів *міжособистісних орієнтацій* (див. табл. 1), то статистично значущі відмінності притаманні лише студентам українського походження, а студентам індійського та африканського походження – вони не притаманні.

Таблиця 1

Основні відмінності в міжособистісних орієнтаціях студентів – представників різних країн

Залежна змінна				Українці			Індуси			Африканці		
				Сер. різниці	Сер.-квад. похибка	Значущість	Сер. різниці	Сер.-квад. похибка	Значущість	Сер. різниці	Сер.-квад. похибка	Значущість
Домінантність	Тьюкі	Маскул	андрогінність	0,201	0,552	0,930	–0,251	0,551	0,892	0,089	0,533	0,985
			фемінність	1,264	0,513	**0,040**	–0,171	0,743	0,971	0,232	0,533	0,901
		Андр.	маскулінність	–0,201	0,552	0,930	0,251	0,551	0,892	–0,089	0,533	0,985
			фемінність	1,063	0,517	0,103	0,080	0,773	0,994	0,143	0,551	0,964
		Фемін.	маскулінність	–1,264	0,513	**0,040**	0,171	0,743	0,971	–0,232	0,533	0,901
			андрогінність	–1,063	0,517	0,103	–0,080	0,773	0,994	0,143	0,551	0,964
Дружелюбність	Тьюкі	Маскул	андрогінність	–0,378	0,488	0,720	–1,277	0,733	0,201	–0,554	0,531	0,560
			фемінність	0,872	0,454	0,137	–0,202	0,990	0,977	1,161	0,531	0,100
		Андр.	маскулінність	0,378	0,488	0,720	1,277	0,733	0,201	0,554	0,531	0,560
			фемінність	1,250	0,457	**0,019**	1,076	1,029	0,553	1,714	0,549	0,015
		Фемін.	маскулінність	–0,872	0,454	0,137	0,202	0,990	0,977	–1,161	0,531	0,100
			андрогінність	–1,250	0,457	**0,019**	–1,076	1,029	0,553	–1,714	0,549	0,015

Відмінності в проявах *первинних актуальних здібностей* як показник особливостей формування особистісно значущих взаємодій свідчать, що

респондентам українського походження притаманні гендерно зумовлені відмінності за переважною більшістю здібностей (6 з 8), тоді як індусам характерна значно менша кількість відмінності (3 з 8), а особливістю респондентів африканського походження у нашій вибірці є відсутність статистично значущих відмінностей за проявами первинних актуальних здібностей, що може зумовлюватися різними, а в деяких випадках – цілком протилежними суспільними настановами та сценаріями гендерної поведінки.

Варто зауважити, що за здібностями до терплячості та довіри фемінним респондентам як українського, так і індійського походження, характерні істотно нижчі показники в порівнянні з маскулінними респондентами. Респондентам індійського та українського походження притаманна також тенденція андрогінних респондентів до більш розвинутої здібності встановлювати контакти. Натомість у вибірці студентів африканського походження така тенденція є більш характерною для фемінних респондентів.

Відмінності в проявах *вторинних актуальних здібностей,* які визначаються когнітивними схемами та соціальними нормами, на основі яких формується наповнення очікувань від поведінки особи, дозволяють зауважити наступну тенденцію: респондентам африканського (3 з 11) та індійського (1 з 11) походження притаманні незначні гендерно зумовлені відмінності, натомість, українців вирізняють істотні відмінності за гендерною ознакою (8 з 11). Виявлені відмінності певною мірою зумовлені культурною неоднорідністю як сучасного африканського, так і індійського соціуму, зокрема, це зміни в трактуванні гендерних ролей і соціальних норм. Зіставлення відмінностей за вторинними здібностями продемонструвало певну подібність між респондентами африканського та українського походження за гендерною ознакою.

Так, обидвом групам характерні відмінності в проявах здібностей до пунктуальності, ощадливості та вірності. Але, якщо відмінності за здібністю до пунктуальності мають подібні тенденції у респондентів африканського та українського походження, з найвищими у вибірці показниками, притаманними андрогінним респондентам, то, за проявами ощадливості та вірності, можемо зауважити цілком протилежні тенденції: фемінним респондентам африканського походження характерні високі показники як за здібністю ощадливості, так і за здібністю до вірності, натомість, з-поміж респондентів українського походження найвищі показники за обома шкалами притаманні маскулінним респондентам. Зважаючи на те, що респондентам українського походження характерні більш істотні відмінності, можемо підсумувати, що суспільні очікування від гендерно зумовленої поведінки в українському соціумі є більш артикульованими, а також зазнали менших змін у порівнянні зі змінами в африканському та індійському суспільствах.

Узагальнення емпіричних результатів дисертаційної роботи дало підстави для розробки методичних рекомендації щодо врахування особливостей самопрезентації українських та іноземних студентів при організації навчально-виховного процесу в ЗВО України, зокрема в окремих елементах навчальних програм, плануванні практичної підготовки студентів, тренінгових програмах для розвитку особистісних рис необхідних для ефективної самопрезентації.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено теоретичне узагальнення та емпіричне дослідження гендерних особливостей самопрезентації особистості у студентів і доведено наявність істотних гендерних відмінностей у факторних структурах особистісної самопрезентації.

Проведене теоретично-емпіричне дослідження гендерних особливостей самопрезентації студентів – представників різних країн дало можливість дійти таких висновків:

1. Порівняльний аналіз підходів до проблеми самопрезентації дозволив розглядати самопрезентацію як співвідношення між особистісними характеристиками, що визначають рольовий репертуар суб'єкта. Самопрезентація як узагальнювальне поняття, що поєднує рольовий репертуар, гендерну ідентичність, складові образу Я та особистісні характеристики, які зумовлюють ефективне висвітлення особистісно релевантної інформації в обсязі, потрібному для перебігу соціальних взаємодій, стали базою для обґрунтування доцільності вивчення структури самопрезентації в юнацькому віці.

2. Визначення феномену самопрезентації як інструменту відображення психологічних характеристик особистості та її рольового репертуару дозволило виокремити структурні елементи теоретичної моделі самопрезентації. Розроблена шестикомпонентна модель самопрезентації складається з типу інформаційного метаболізму, актуальних здібностей, особистісних диспозицій, часової компетентності, а також локусу контролю та міжособистісної орієнтації. Запропонована модель уможливила виокремлення гендерних відмінностей у проявах структурних складових самопрезентації українських та іноземних студентів.

3. Емпіричне дослідження на основі бінарної гендерної схеми уможливило виокремлення узагальнених тенденцій у проявах гендерних відмінностей структури самопрезентації студентів. Аналіз структури самопрезентації юнаків свідчить, що їхній самопрезентації притаманні: орієнтованість на реалізацію особистісного потенціалу через приналежність до групи та включеність у різнорівневі соціально-психологічні взаємодії. Тоді як самопрезентація дівчат є більш орієнтованою на особистісне становлення, іншими словами більш его-орієнтованою, а середовищні чинники мають більш інструментальний характер. Визначені особливості структурних моделей самопрезентації, зумовлені змінами соціально-психологічного контексту, дозволили визначити теорію гендерних схем як перспективний підхід до вивчення змін гендерно зумовленої поведінки загалом, та гендерної самопрезентації студентів зокрема. Так, аналіз емпіричних даних на основі теорії гендерних схем унаочнив зумовленість змісту самопрезентації вимогами соціально-психологічного контексту.

4. Застосування теорії гендерних схем дало змогу визначити роль таких чинників, як «фах» та «країна походження» у формуванні самопрезентації. З огляду на те, що процес самопрезентації пронизує увесь спектр міжособистісних взаємодій, структура самопрезентації зазнає істотного впливу таких чинників, як етнічна приналежність, релігійна приналежність та фахова спрямованість. У межах нашого дослідження ми виявили вплив таких чинників, як фах та країна походження. Усвідомлений вибір майбутнього фаху часто зумовлений переважанням певних

особистісних диспозицій і характеристик типу інформаційного метаболізму, а тому стає чинником формування самопрезентації упродовж навчання у ЗВО. Натомість етнічна приналежність визначає соціально прийнятні особливості гендерно зумовленої поведінки, проте на відміну від релігійної, дозволяє розподілити респондентів на більш численні групи. Фахові особливості самопрезентації мають більш істотні відмінності за гендерною ознакою у порівнянні з етнічними.

Представникам соціономічних професій притаманні більш істотні відмінності за гендерною ознакою, у порівнянні з респондентами технічного спрямування. Втім респондентам обох фахових напрямів характерна відсутність істотних гендерних відмінностей за тими складовими самопрезентації, що є суттєвими для фахового становлення. З'ясовано також, що андрогінним респондентам схильні до більш ефективної самопрезентації.

Відзначено, що структурні елементи самопрезентації можуть змінюватися під впливом притаманних культурі рольових очікувань від гендерної поведінки особи. Виявлено, що найбільш вираженими є гендерно зумовлені відмінності у вибірці студентів-українців. Гендерні відмінності в проявах первинних актуальних здібностей, сформованих особистісно значущими взаємодіями, продемонстрували, що найбільш істотними є відмінності у вибірці студентів-українців, натомість студентам-африканцям вони не характерні. Зіставлення відмінностей за вторинними здібностями, які визначаються когнітивними схемами та соціальними нормами, на основі яких формується наповнення очікувань від поведінки особи, вказують на подібність гендерно зумовлених особливостей між студентами африканського та українського походження.

Найбільш істотними гендерними відмінностями в студентів-українців вирізняються диспозиції факторів самоконтролю та незалежності – пристосування. Тоді як для студентів-індусів – це диспозиції, що увійшли у фактор інтелектуальної відкритості, а для респондентів-африканців – фактор самоконтролю. Виявлено також відсутність етнічних подібностей за проявами *міжособистісних орієнтованостей*. Студентам-африканцям характерною є *тенденція* до більш інтернального локусу контролю, у порівнянні з показниками студентів-індусів та студентів-українців. Спільною ознакою для всіх вибірок за країною походження є притаманність тенденції до більш раціонального використання часу фемінним респондентам.

На основі авторської теоретичної моделі розроблено методичні рекомендації щодо врахування особливостей самопрезентації українських та іноземних студентів при організації навчального процесу в закладах вищої освіти України, зокрема, формуванні академічних груп, плануванні роботи їхніх кураторів, плануванні заходів адаптації іноземних студентів першого курсу до навчання в Україні, координуванні студентських позаучбових проєктів, а також розробці дидактичного матеріалу для лекційних і практичних занять, та програм виробничої практики. Також врахування гендерних відмінностей у структурі самопрезентації й чинників, що їх зумовлюють, може сприяти ефективній організації психологічного супроводу та фахового наставництва здобувачів вищої освіти. Запропоновані рекомендації орієнтовані на формування освітнього простору, який сприятиме більш ефективному становленню особистості фахівця, зокрема, вибору спеціалізації.

Перспективи подальшого дослідження проблеми *в теоретичній сфері* пов'язані з вивченням механізмів формування ефективної самопрезентації особистості з урахуванням мультикультурного та фахового, а також мінливого соціального контекстів; *у прикладній сфері* – з розробкою тренінгових програм для формування ефективної професійної та особистісної самопрезентації студентів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. **Розділи в колективних монографіях**

1.1 Гайсонюк Н. Культурний та гендерний аспекти міжособистісної орієнтації у взаємодії. *Особистісно-акмеологічні фактори впливу на самореалізацію індивідуальності у полікультурному світі : монографія* / за наук. ред. І. М. Зварича. Чернівці, 2016. С. 214–225.

1.2 Гайсонюк Н., Чаплак Я., Чуйко Г. Саморозкриття як важлива складова міжособистісної взаємодії. *Особистісно-акмеологічні фактори впливу на самореалізацію індивідуальності у полікультурному світі : монографія* / за наук. ред. І. М. Зварича. Чернівці, 2016. С. 157–172.

1.3 Гайсонюк Н. Полікультурність світу як виклик психотерапії. *Соціально-психологічні чинники самореалізації творчої індивідуальності у полікультурному світі : монографія /* за наук. ред. І. М. Зварича. Чернівці, 2011. С. 241–265.

2. **Статті в наукових фахових виданнях з психології, включених до переліку, затвердженого МОН України:**

2.1 Гайсонюк Н. Інкультурація як внутрішньоособистісний чинник формування самопрезентації. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. XI*. Кіровоград, 2013. Вип. 6. Книга І. С. 186–194.

2.2 Гайсонюк Н. Культурні та гендерні відмінності у структурі самопрезентації на прикладі локус контролю. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. 11*. Київ, 2015. Вип. 12. С. 109–119.

2.3 Гайсонюк Н. Гендерні та культурні відмінності рольових моделей самопрезентації. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. 1*. Київ, 2016. Вип. 44. С. 72–76.

2.4 Гайсонюк Н. Роль векторної системи мотивації у дослідженні самопрезентації особистості. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. 11*. Київ, 2014. Вип. 9. С. 182–194.

2.5 Гайсонюк Н., Чуйко Г., Чаплак Я. Особливості самопрезентації студентів-психологів. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. *Т. X*. Київ, 2014. Вип. 26. С. 851–865.

2.6 Гайсонюк Н.А. Визначальність усвідомленої особистісної цілісності для процесів становлення і зрілості особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка».* Острог, 2008. Вип. 10. С. 63–68.

3. **Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях:**

3.1 Heisonyuk N., Personal and cultural values in self-presentation. *Australian and New Zealand Journal of Fundamental and Applied Studies* No.1. (15) (January–June) Volume III. «Sydney University Press», 2015. P. 359–364.

3.2 Heisonyuk N., Personal self-presentation as means of occupational stresses and burning-out prevention. *Educaţia în societatea contemporană. Aplicaţii Iaşi : Editura LUMEN*, 2015 P.75–86.

4. **Статті та тези апробаційного характеру:**

4.1 Гайсонюк Н.А. Відреагування почуттів як передумова особистісної цілісності. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании :* сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции. Т. 15 : Педагогика и психология. Одесса, 2008. С. 31–34.

4.2 Гайсонюк Н., Дудицька С. Фехтування як засіб усвідомлення та визначення стратегії самопрезентації особистості. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини.* 2015. Вип.8. С. 127–132. URL : http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/view/58376 (дата звернення : 01.10.2020).

4.3 Гайсонюк Н. Гендерні та культурні відмінності поведінкових реакцій на конфлікт як прояв самопрезентації. *Психологія саморозвитку особистості : збірник наукових праць* / за ред.. Н.В. Чепелєвої, Я.Ф. Андреєвої. Чернівці – Київ, 2016. С. 250–267. URL : https://core.ac.uk/download/pdf/77241348.pdf (дата звернення : 01.10.2020).

4.4 Гайсонюк Н. Гендерні особливості соціального інтелекту у студентів різного фаху. *Якісна освіта в Україні: тенденції, проблеми, перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 26–28 жовтня 2017 р.). Чернівці, 2017. С. 274–277.

4.5 Heisonyuk N., Pasnichenko A. Usage of provocative technique in motivation correction in Murray's target model. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании :* сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции. Т. 17 : Педагогика и психология. Одесса, 2009. С. 65–69.

АНОТАЦІЯ

Гайсонюк Н. А. Гендерні особливості самопрезентації особистості у студентів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Київ, 2021.

У дисертаційній роботі представлено теоретичне узагальнення та емпіричне дослідження гендерних особливостей самопрезентації особистості в студентів і доведено наявність істотних гендерних відмінностей у факторних структурах особистісної самопрезентації. Здійснено порівняльний аналіз гендерних особливостей складових і структур особистісної самопрезентації студентів — представників різних країн. Емпірично доведено, що гендерний чинник самопрезентації є вагомішим за культурний, визначений країною походження. З'ясовано, що в структурі самопрезентації як респондентів, так і респонденток наявні фактори, які суперечать гендерним сценаріям. Показано, що культурна приналежність, обумовлена країною та регіоном походження, увиразнює гендерні аспекти самопрезентації більш виразними, адже належність досліджуваних до

різних країн зумовлює наявність відмінностей в особливостях самопрезентації у досліджуваних, зокрема в співвідношенні елементів інформаційного метаболізму, актуальних здібностей, локусі контролю та міжособистісній орієнтації.

Розроблено практичні рекомендації щодо шляхів формування ефективної самопрезентації студентської молоді, орієнтованої на самореалізацію безвідносно до пануючих статевих стереотипів.

Ключові слова: самопрезентація, гендерні сценарії, структура самопрезентації, гендерно зумовлені відмінності, чинники самопрезентації.

ABSTRACT

Heisonyuk N.A. Gender peculiarities of students' personal self-presentaion. – Manuscript.

Dissertation for the acquisition of candidate of psychological sciences degree with the specialization in 19.00.05 – social psychology; psychology of social work. G.S.Kostiuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The comparative analysis of the theoretical approaches to self-presentation studies is the basis for defining self-presentation as a relation between personal features, which define the subject's role repertoire. The structure of youth self-presentation should be studied on the basis of interpreting self-presentation as a generalized concept combining one's role repertoire, gender identity, I-concept and other personality features, which result in effective demonstration of the personally relevant information.

Defining self-presentation as an instrument for reflecting psychological features and one's role repertoire enabled us to define structural elements of the self-presentation theoretic model. The designed six-element model of self-presentation contains information metabolism type, actual capacities, personal dispositions, time competence, locus of control and interpersonal orientation. The designed model enabled further analysis for gender differences in self-presentations of students with different cultural backgrounds.

Empirical study based on binary gender model enabled the highlight of the tendencies for gender differences observed in students' self-presentation structures. Thus, male self-presentation structure can be described in terms of their orientation to achieve personal fulfillment through their belonging to the reference group and being involved into social-psychological interactions on different levels. While self-presentation of the female respondents is more ego-oriented and concentrated on personal realization and social environmental factors are merely instruments. These peculiarities of the self-presentation structural models derived from the changes in social-psychological context were the grounds to choose the gender schema theory as a prospective approach to study the changes in gender conditioned behavior in general, and students' gender self-presentation in particular. The analysis of the empirical data, based on the gender schemes theory, clarified the fact that self-presentation is conditioned by social-psychological context. Besides, applying gender schemes theory enabled us to define the role of the socio-cultural factors in self-presentation forming. Assuming that self-presentational process penetrates all the span of interpersonal relations it is strongly influenced by such socio-cultural agents as ethnicity, religious identity and professional training. We chose the role of ethnic and professional training as the objectives for our study. It is stated that apprehended choice of one's future profession is often conditioned by the prevalence of some personal

dispositions and features of the information metabolism type, and thus it is an important factor for forming one's self-presentation during their enrollment in higher educational institutions. While one's ethnicity defines the span of socially appropriate peculiarities of the gender conditioned behavior, but unlike one's religious identity allows to divide the respondents into more numerous groups. Professional peculiarities of the self-presentation compared to ethnic have more significant differences by gender. Respondents from social careers showed more significant gender conditioned differences, being compared to the results of those from technical careers group. But both professional groups are characterized by the absence of significant differences in those elements of self-presentation, which are essential for professional becoming. It can be stated that respondents with androgynous behavioral peculiarities possess more effective professional self-presentation. Ukrainian students can be characterized by more essential gender conditioned differences compared to students of African and Indian origin. Gender differences in demonstrations of the primary (affective-based) actual capacities are essential for Ukrainian students, while they are not peculiar for African students. Comparison of the gender conditioned differences in the demonstrations of the secondary (cognitive-based) actual capacities showed that their features are quite common for students of Ukrainian and African origin. For Ukrainian students the gender differences by personal traits of self-control and agreeableness are those most essential. While for Indian students most essential difference are traced in open-mindedness trait and for African students it's self-control (conscientiousness) trait. The gender differences in interpersonal orientations characterize Ukrainian students only. Compared to Indian and Ukrainian students, African students are characterized by more internal locus of control. And the tendency to use their time in a rational way is a common trait for feminine respondents of all ethnic groups in our study.

The recommendation for organizing educational activities such as: academic groups formation, curriculum, organization of the psychological assistance service in higher educational institutions were made on the basis of the given theoretical model and empirical study results.

Keywords: self-presentation, gender scripts, self-presentation structure, self-presentation agents, gender conditioned differences.

Підписано до друку 14.01.2021. Папір офсетний. Формат 60х84/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Зам. № 1. Тираж 100 прим.
Виготівник: Яворський С. Н.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ЧЦ №18 від 17.03.2009 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. 099 73 22 544